

**A GALGAMÁCSAIK INGERKEDÉSE SZLOVÁK ÉS NÉMET SZOMSZÉDAIKKAL
ANEKDOTÁK ÉS MONDÓKÁK TÜKRÉBEN**

A közel négy évtizeden keresztül, 1976 és 2018 között folytatott galgamácsai gyűjtésem eredményeképpen 3300 prózai népköltési szöveg jelent meg (Villányi 2022). A szövegfolklor értékelése során (Balázs 2023) fölmerült a szövegek nyelvi jellemzőinek (folklorlingvisztikai) feltárása iránti igény. Először a népmesékben lévő tulajdonneveket elemeztem (Marosi 1981; Balázs 1983a; Balázs–Várkonyi 1987; Balázs–Barati–Wolosz 1989), mintaként véve Voigt Vilmos (1993, 2014) útmutatásait az Óperenciás-hegyek (Villányi 2023), majd pedig a tündérmesék (Villányi 2025) kapcsán. Most egy más típusú szövegfolklor-elemzést mutatok be.

A tágon értelmezett *Tréfás mesék* alműfajba 1133 szöveg tartozik. A tréfás mesék csoportjában leggyakrabban, 20 változatban a *Félreértések idegen nyelv nem tudása miatt* (ATU 1699) mesetípus fordul elő, ami egyben a teljes galgamácsai prózafolklor legsűrűbben mesélt mesetípusa is. (A félreértések nyelvészeti pragmatikájához lásd: Vesszős 2022.) Ennek az a magyarázata, hogy Galgamácsa, a sajátos kultúrájú magyar falu – az egyedüli magyar községet, a Nógrád vármegyei Kállót leszámítva – nemzetiségi falvak gyűréjében fekszik. Szomszédai a túlnyomórészt szlovák lakosságú Vácegres, Váckisújfalu, Galgagyörk, Domony és a német Iklad. Ebből a földrajzi adottságból szület(het)nek a nyelvi félreértések, az egymás anyanyelvének meg nem értése, illetve az idegen nyelvű szavak olykor szándékos félremagyarázása, félreértelmezése a saját anyanyelven, vagy a más anyanyelvű beszélő eltérő nyelvű, jelen esetben magyar nyelvű fonák, hibásan ejtett beszédének kifizurázása. Az ATU 1699 típus 20 galgamácsai szövegváltozata közül 1 szövegben a szlovák szavakat hasonló hangzású magyar szavakként értelmezi félre egy magyar szereplő, 6 szövegben egy-egy szlovák asszony vagy férfi hibásan, félreérthetően beszél magyarul, 4 szövegben német szereplő beszél torzan, kifacsartan magyarul, 1 szövegben szerb beszél rosszul magyarul, 5 szövegben magyar érti félre az orosz beszédet, magyar szavaknak véve egyes orosz szavakat, 1 szövegben magyar ember nem képes értelmezni az orosz beszédet. 2 szöveg nem tartozik az előzőekben ismertetett beszédsszituációkhoz, mivel ezekben nem különböző anyanyelvű szereplők vesznek részt, hanem egy-egy magyar ember értelmezi, illetve olvassa helytelenül a latin és egyéb idegen eredetű szavakat. Összefoglalóan megállapítható, hogy az ATU 1699 mesetípus galgamácsai változatainak döntő többségében, 11 szövegben a humor forrása nem az idegen

nyelven elhangzó szó vagy mondat, hanem az, hogy a nem magyar (szlovák, német, szerb) szereplő helytelenül, nevetségesen beszél magyarul. A hasonló népességföldrajzi környezetben fekvő, szintén főképpen más nemzetiségű falvakkal körülvett szerbiai, dél-bácskai, jelentős magyar népességgel rendelkező Temerinben is kiugróan magas az ATU 1699-es mesetípusba sorolható szövegek száma. Az Ádám István és Csorba Béla által publikált temerini kötetben mintegy 300 anekdotából 12 tartozik ide. A gyűjtők és egyben közreadók maguk is érzékelték és kiemelésre méltónak találták ezt a jelenséget: „Meglepően sok olyan történetet is hallottunk, amelyek humoros csattanója a kommunikációs félreértésre épül, azon belül is az idegen nyelv (latin, német, szerb, olasz vagy éppen a magyar), esetleg a vélt nyelvjárás ismeretlenségéből, de még inkább helytelen használatából adódik. Multietnikus környezetben mindez talán nem is annyira szokatlan” (Ádám–Csorba 2006: 3).

A továbbiakban Galgamácsa vonatkozásában csokorba szedem a legjellemzőbb változatokat, amelyekben a mácsaiak pellengérre állítják szlovák és német szomszédait. A pellengérre állítás a szándéktól függően a humor mellett tekinthető sértőnek, agresszívnek is (Balázs 2008; 2018; Balázs–Dede 2021).

Két asszony a piacon

Váci piacra egy illető – galgamácsai, hát azt is hozzátéhetjük – vitt rozsbuszát elannyi. Hát odamént hozzá egy tót asszony, oszt asz mondja, hogy:

- Këlko rozs?
- Mi? Ez konkolyos?!
- Nem! Pëkni!
- Még bele akarsz köpnyi?!

Hát így osztan ebbe elmaradt az egisz, hogy hát nem csináltak vásárt abbú kifolyólag, hogy nem értették még egymást. Mer az egyik magyarul értett, a másik még tótul beszét.

Elmondta: Pesti Benedek 1981. április 12-én.

(Këlko 'Kol'ko' szlovák szó jelentése magyarul: mennyi. Pëkni 'pekný' szlovák szó jelentése: szép.)

A tót asszony

Kérdzik az egyik tót asszont, hogy:

- Mara néne, hova mén?
- Mëgyëk salátáé kacsának, libának,
embërëk rétën kaszának,
a húsho ebédre.

Elmondta: Zsigri Mihályné Szabó Anna 1988. március 22-én.

Az újfalusi öregasszony

Valamikor Újfalun tótok laktak. És hát ugye elmagyarosodott. És még a régi öregasszony mondja, hogy:

– Mikor disznó vagyok, akkor kukorica nem vagyok,
mikor kukorica vagyok, akkor disznó nem vagyok!

Hát ezt úgy akarta mondani, hogy mikor kukoricatermés van, akkor disznó nincs. Mikor disznó van, akkor aszáj van, szárazság, és kukorica nincs. Dë ő ugye nem tudta így kimagyarázni, csak így mondta:

– Mikor disznó vagyok, akkor kukorica nem vagyok,
mikor kukorica vagyok, akkor disznó nem vagyok!

Elmondta: Vircsák Mihályné Dudás Lídia 2003. november 18-án.

(A szövegben szereplő Újfalu a Galgamácsával szomszédos Váckisújfalut jelenti.)

A tót asszony menyé

A tót asszonnak megnősút a fia. Oszt kérdezték tüle, hogy:

– Të Marka, mijen a mēnyēd?

– Hát mijen lenne?! Së hasi, së fari, csak az a vékon labaszari! – aszongya.

Elmondta: Gulyás Ferencné Dudás Lídia 1988. május 1-jén.

A tót ember

Kérdézik a tót embert, hogy:

– Hogy vagy?

– Hát – asz mondja – vagyok izs, nem izs!

Oszt azé mondják, hogy:

– Vagyom izs, nem izs, mind a tót zembēr.

Elmondta: Vircsák Mihályné Dudás Lídia 2017. április 14-én.

Egy sváb bácsi a faluban

Valamikor régēn a termékeikēt úgy hordták el a falukba árónyi az embērēk. Oszt vót egy sváb embēr is. Nem tudott jó magyarú. Oszt hát idegyütt Mácsára. És itt a falu végin kérdēzte, hogy hogy köll árónyi, vagy hogy mondja ő – mer nem tudott jó magyarul, mer sváb vót –, hogyha bëér a faluba. Mer hozott paradicskát mēg zōdségēt, hogy hogy ároija. Oszt hát egy embēr gazembēr vót, osztan mondta, hogy hát:

– Úgy kiabájja, hogy: „Parasztpicsa, szōntség! Parasztpicsa, szōntség!”

Hát ő mēg bëért a faluba, oszt ēkezde kajbányi torkaszakadtjábú, hogy:

Kigyűttek az emberek, oszt kiverték a sváb bácsit a falubul, mer hát másra gondótak, nem zódségre mēg paradicsomra!

Elmondta: Gulyás Ferencné Dudás Lília 1988. március 21-én.

A svábok puttonya

Hát amikor a svábokat bētelepítették Magyarországra, hát ugyē mikor átjöttek, szēgényēk vótak. És akkor hát Pestēn is nem úgy vót, má mind most. Nem vótak nyilvános vécék. És akkó vót nekik ēgy hatalmas nagy puttonnyuk. És hát ha valakinek kellett vécére mēnni, akkor szótak a svábnak, és akkor hát ott elvégēzték a dolgukat. Dē különben árulták is magukat ezek a svábok, és kiabáltak az utcán, hogy:

És az azt jelentette, hogy szarni a puttonba krajcáré. Csak ōk ugyē akcēntussal ejtették ki, és akkor ez így jött ki nekik.

Elmondta: Pesti Andrásné Kovács Julianna 2004. március 29-én.

A sváb kalaúz

Vót ēgy némēt vasútas, ēgy sváb kalaúz. Némētül beszēt jobban, mind magyarul. Ęgy öregasszony mondja a kalaúznak, hogy:

– Kalaúz bácsi, engēm szállíjjon lē Űllőn!

Aszongya a kalaúz – odaérnek Űllőre –, aszongya:

– Űllé!

Az öregasszon lēűt. Akkor mēntek tovább. Kőbányára értek. Aszongya (*a kalaúz*):

– Kibanya!

Az öregasszon kimēnt. Aszongya:

– Hát én nem itt akartam lēszányi, Űllőn!

– Mondtam, hogy Űllé!

Elmondta: Zsigri Mihályné Szabó Anna 2002. december 3-án.

Az ikladi asszony

Kint vótunk Iklad felé a határba kapányi. Vótak āra iklagyiak is. Débe aszongya az iklagyi sváb asszony:

– Gyerünk má ebédőnyi, mer Mácsán má hatantosztak!

Aszongya neki az ěgyik mácsai asszony:

– Hát Ikladon hanyan tosztak?

Elmondta: Zsigri Mihályné Szabó Anna 1998. december 15-én.

(A szövegben szereplő 'hatantosztak' a rosszul ejtett harangoztak szót jelenti.)

Több esetben is előfordult az, hogy az elbeszélők már nem tudták fölidézni a tréfás történetet, csak annak jellegzetes csattanójára emlékeztek. Két ilyen galgamácsai példát mutatok be. Mind a két szövegrészlet „tótcsúfoló”, vagyis a szlovákok magyartalan beszédét teszi gúny tárgyává.

- (1) Csípi monya dēsška: A 'mony' szó hím vesszőt jelent. Párhuzamként álljon itt Bálint Sándor Szegedről közzétett szóláshasonlata, amelyhez a „határtalan jó a kedve” jelentést fűzte: *Örül, mint tót a monyának* (Bálint 1972: 14)
- (2) Jano viszi zászló, Fĕro mĕg a lobogó: A tréfás mondat egy körmenet-hez vagy búcsújárásról szóló történethez kapcsolódhatott.

A Galgamácsán általam gyűjtött nemzetiségsúfoló mondókák mindegyike a szlovákokra vonatkozik, németekhez fűződött egyet sem találtam. Galgamácsa közelebbi és távolabbi környékén elsősorban szlovák falvak találhatók (a magyar községek mellett), a kistájon az egyedüli német falu a Galgamácsával szomszédos Iklad.

- (1) Tót, tolod az ajtót, / baszod a lukas szakajtót.
 - (2) Tót jány szilvماغot kíván, / nem mĕhet a fĕra, csak a tövit rágja.
 - (3) Ālē potom, / kapd bĕ botom!
(Ālē potom szlovák szavak jelentése magyarul: de azután)
 - (4) Bozsĕ moj, bozsĕ moj, sok a pinán a moj.
(Bozsĕ moj szlovák szavak jelentése magyarul: istenem)
 - (5) Nyĕ krics, nyĕ bodaj, / nekĕd szarok, nĕ koplajj!
(Nyĕkrics, nyĕbodaj szlovák szavak jelentése magyarul: ne kiabálj, ne döfködj!)
- (A rigmusos szövegek emlékeztetnek egyes városi firkalásokra, vö. Balázs 1983b, 1987, 1994.)

A szlovákokról szóló nemzetiségcsúfoló mondókákhoz analógiaként Katona Imre kéziratos gyűjtéséből idézek románokról szóló gyermekmondókat (Néprajzi Múzeum EA 8171,100).

Katona Imre 1942-ben gyűjtött népmeséket a Szilágy vármegyei Bogdándon, amely magyar lakosságú falu – Galgamácsához hasonlóan – vegyes nemzetiségű vidéken fekszik. Szomszédai magyar, román, valamint vegyes (román és magyar) lakosságú falvak. A prózai népköltészeti gyűjtéshez kapcsolódik Katona Imre Bogdándi oláhcsúfolók címszó alatt lejegyzett anyaga:

- (1) Ungye mére, meredj meg, / akasztófán száradj meg!
(Ungye mére román – tájszólásban ejtett – szavak jelentése magyarul: Hova megy?)
- (2) Olá, olá, vaslapát, / basszon teli nagyapád!
- (3) Magyar vagyok, nem olá, / szarom az órod alá!
(Katona Imre megjegyzése ehhez a mondókához: „Felnőttek is mondogatják.”)

Biztosak lehetünk abban, hogy a Kárpát-medencében a magyarokkal együtt élő szomszéd népek mindegyikénél ma is élnek, vagy a közelmúltig használatban voltak hasonló, magyarokat csúfoló mondókák. Ezek a mondókák az egyes nemzeteknél mindenekelőtt a gyermekköltészet részét képezik. A mondókák tréfás, olykor a szélsőségekre kihegyezett, gyakran vulgáris, obszcén hangja nem takar valódi nemzetiségi gyűlöletet. Ez a szokatlanul erős hang a másságot, a saját közösséghez nem tartozókat gúnyolja ki.

Szakirodalom

- Ádám István – Csorba Béla 2006. *A tamplifüles, a tavalyi lődör meg az idei pöndörítés. Temerini anekdoták és mókás történetek*. Ádám István, Csorba Béla és Lux Color Printing. Óbecse.
- Balázs Géza 1983a. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben II*. Magyar Névtani Dolgozatok 30. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Balázs Géza 1983b. *Firkálások a gödöllői HÉV-en*. (Magyar csoportnyelvi dolgozatok 18.) ELTE. Budapest.
- Balázs Géza 1987. *Sátorfirkálások*. (Magyar csoportnyelvi dolgozatok 34.) ELTE. Budapest.
- Balázs Géza 1994. *Beszélő falak. Ötszáz különféle graffiti 1980–1990*. (Magyar csoportnyelvi dolgozatok, 64.) ELTE. Budapest.

- Balázs Géza 2008. Különleges és nem különleges figurák. A nyelvi humor alakzatai. In: Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 220–30.
- Balázs Géza 2018. A nyelvi humor antropológiája. *Századvég* 87/57–72.
- Balázs Géza – Dede Éva 2021. *Agresszió és nyelvhasználat*. IKU. Budapest.
- Balázs Géza 2023. „Régi mácsaiassan megfészülve”. *Magyar Nyelvőr* 264–9. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.2.264>
- Balázs Géza – Barati Antónia – Robert Wolosz 1989. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben IV*. Magyar Névtani Dolgozatok 80. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Balázs Géza – Várkonyi Ildikó 1987. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben III*. Magyar Névtani Dolgozatok 72. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Bálint Sándor 1972. *Szegedi példabeszédek és jeles mondások*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai 127. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.
- Katona Imre 1942. *Vegyes folklórgyűjtés. Találós mesék, helyi hagyományok, ragadványnevek*. EA 8171
- Marosi Teréz 1981. *Tulajdonnevek a magyar népmesékben*. (Magyar Névtani Dolgozatok 13.) ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- Vesszős Balázs 2022. A félreértés pragmatikája. *Magyar Nyelvőr* 458–75. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2022.4.458>
- Villányi Péter 2022. *Galgamácsai népmesék és mondák 1–4*. Akadémiai Kiadó. Budapest. (ÚMNGy XXVII/1–4). <https://doi.org/10.1556/9789634546832>
- Villányi Péter 2023. Az Óperenciás-hegyektől az Óperenciás-tengerig. 140 éves nyomozás a Magyar Nyelvőrben. *Magyar Nyelvőr* 537–40. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2023.4.537>
- Villányi Péter 2025. Tulajdonnevek a galgamácsai tündérmesékben. *Magyar Nyelvőr* 232–7. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2025.2.232>
- Voigt Vilmos 1993. Tulajdonnevek a magyar népmesékben. *Névtani Értesítő* 15/317–20.
- Voigt Vilmos 2014. A nevek és különösen a népmesei nevek szemiotikájáról. In: Bauko János – Benyovszky Krisztián (szerk.): *A nevek szemiotikája*. Nyitra, Szlovákia, Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-Európai Tanulmányok Kara. 22–40.

Villányi Péter

néprajzkutató

E-mail: peterwillanyi53@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-6967-8331>